

EDEBİYATIN MENŞEİ, KARŞILAŞTIRMALI (MUKAYESELİ/KOMPARATİSTİK) EDEBİYATIN DÜNYA VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ HAKKINDA BİR İNCELEME

İsmail TURAN

*“Diller, edebiyatı edebiyatlara ayırır;
edebî türler edebiyatları edebiyatta birleştirir.”*

Horst Rüdiger

Karşılaştırmalı (mukayeseli) edebiyat diye bir kavram var ise o hâlde karşılaştırmalı edebiyata konu olabilecek “edebiyat” diye bir sanatın var olduğu aleni bir şekilde ortadadır. O zaman öncelikle -mukayeseli edebiyata değinmeden- şu soruya açıklık getirirsek daha isabet olur: Edebiyat nedir?

Türk Dil Kurumunda geçen tanımına bakarsak “Edebiyat ve yazın; olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla estetik bir şekilde ifâde etme sanatıdır” (tdk.gov.tr Güncel Türkçe Sözlük). Daha genel bir tanımla değlendirmek istediğimizde “Edebiyat, sanat ile estetiğin yazarın kaleminde bulunmasıdır.” diyebiliriz.

Türkçede “edebiyat” kelimesinin ilk defa Tanzimat Dönemi’nde kullanılmaya başlandığı görülür. Bundan önce “ilm-i edeb”, “şiir ve inşa» gibi terimlerin kullanıldığı görülür. Edebiyat kelimesi Fransızca “*littérature*” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı olarak düşünülmüş ve kullanılmıştır. Literatür kelimesi; Fransız ve Amerikan kültürlerinde, mana olarak yazılan çalışmaların içerisinde her şeyin konu olabileceği manasına gelir. Arap ve Fars kültürlerinde ise “edep” yani “ahlak” olarak kullanılmıştır. Tanzimat Dönemi yazarlarından olan Recaizade Mahmut Ekrem’in demek istediği tam da literatür kavramında anlam kazanır: “Zerrat-tan şumusa kadar her güzel şey şiidir.”

Dünya edebiyatı içerisinde değerlendirebileceğimiz bazı yazarlar ve eleştirmenler, edebiyat kavramı için özgün tanımlar kullanmıştır. Ünlü Fransız roman yazarı Stendhal; “Bir roman yol boyunca gezdirilen ayna demektir.” diyerek romanı, hayatın bir yansıması olarak gördüğünü anlatmak istemiştir. Rus materyalist yazar Georgi Plehanov ise “*Edebiyat ve sanat, hayatın aynasıdır.*” demiş ve Stendhal ile yakın manalara gelen bir tanım yapmıştır. İngiliz edebiyat kuramcısı ve eleştirmen Terry Eagleton ise edebiyat için tam bir tanımın yapılamayacağını söyler: “Sağlam ve değişmez değerleri olan ve birtakım ortak özellikleri paylaşan eserler anlamında bir edebiyat tanımı olamaz.” (Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı, Giriş*, Ayrıntı Yayınları). Yine edebiyatın tanımı ile ilgili Rus eleştirmen/biçimci Roman Jacobson, “Sıradan konuşmaya karşı örgütlü bir şiddeti temsil eden bir yazı türüdür.” diyerek edebiyatın sıradan sözlerle veyahut cümlelerle oluşturulamayacağına vurgu yapmıştır.

Türk edebiyatında ise edebiyat kavramını ilk defa Şinasi ve Namık Kemal kullanmıştır. Daha sonra dilimize yerleşen bu kavram ile ilgili birçok çalışmalar yapılmıştır. Edebiyatın daha çok sanatıyla, tarihiyle ilgilenen yazarlarımızın sayısı gün geçtikçe artmıştır. Tanzimat Dönemi’nden sonra daha da iyi bir şekle bürünen “edebiyat” kavramı Mehmet Fuat Köprülü, M. Nihat Özön, Nihat Sami Banarlı, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Kabaklı gibi birçok edebiyat tarihçisinin de katkılarıyla iyi bir yer edinmeye başlamıştır.

Yukarıdaki bölümlerde edebiyatın daha çok ne anlama geldiğini, bazı eleştirmenler ve yazarlar açısından ne manada kullanıldığını belirttikten sonra asıl konu olan karşılaştırmalı edebiyata değinmek istiyoruz.

Karşılaştırma; bilim hâlinde kullanılmaya başlanmadan önce de insanlığın düşüncesinde, yaşayış tarzında mevcuttur. İnsanoğlu bütün hayatı boyunca her şey hakkında bir değerlendirme yapmış ve bundan sonra da yapmaya devam edecektir. İnsanları incelerken bile bir önceki ile karşılaştırma yapılır. Atasözleri, insanların karşılaştırmaya ne kadar yatkın olduğunu gösteren örneklerle doludur. Mesela “Gelen gideni aratır.” atasözünde yeni ile eskinin mukayesesi yapılmış ve eski olanın daha bir değerli olduğunu belirtmiştir.

Mukayeseli edebiyat; bilimsel yaşamına kürsüleşme yoluyla Avrupa’da 19. yy.ın ikinci yarısında adını duyurmaya başlamış, ilerleyen zamanlarda Amerika’nın başını çektiği ve daha sonra da birçok Avrupa ülkelerinde (İngiltere, Fransa, Almanya vb.) belirli bir seviyeye gelirken ülkemizde ise birkaç bireysel adımın dışında küçük birer çalışmadan öteye geçemediği gibi nitelikli bir kimlik kazanamamış ve adını geniş kitlelere duyuramamıştır.

Gürsel Aytaç, Dr. Mehmet Yazgan, Enginün gibi bazı yazar ve araştırmacılar tarafından yazılan hacimli eserlerin dışında nitelikli bir çalışma oluşturulamamıştır fakat öncelikle dil olmak üzere çağımızın çeşitli öğretim ve akademik seviyedeki programlarda mukayeseli uygulama örneklerine sık rastlanır. Burada, edebiyat dünyasındaki filologlarımıza büyük görev düşmektedir. Eski zamanlardan beri diller arası mukayeseler yapılmıştır. Özellikle Türkçenin tarihi gelişimi sırasında oluşan lehçeler veya ağızlar arasındaki ses benzerlikleri ve farklılıkları sürekli incelenegelmiştir.

Komparatistik araştırmalar; uluslararası süregelen birtakım benzerlikler, dönemsel ve tarihsel uyum etrafında şekillenmiştir. Gürsel Aytaç'ın da dediği gibi: "Karşılaştırma, ulusal üstü değerlendirme, komparatistiğin temel ilkesidir" (Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001). Karşılaştırma; -adı üstünde- en az iki eserin var olması, birtakım incelemeler ve değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkar. Komparatistik, millî edebiyatın kendi eserleri arasında olabileceği gibi farklı milletlerin edebiyatları arasında da pek tabii yapılabilir. Ayrıca komparatistiği yapılacak ürünlerin aynı dönemde oluşmuş olması da gerekmez. Farklı dönemlerin ürünlerini de mukayese edebiliriz. Örneğin dünya edebiyatında birtakım mukayeseler sonucunda *Hayy Bin Yakzan* ile *Robinson Crouse* arasında çeşitli birlikler, ortaklıklar bulunmuş ve sonucunda iki eser "ada romanı" kapsamında değerlendirilmiştir.

"Mukayeseli edebiyatın asıl çıkış noktası, millî edebiyatın güçlendirilmek istenmesidir." dersek yanılmış olmayız çünkü kendi millî edebiyatımızı rayına oturtmak, daha da sistemli bir düzene sokabilmek adına başka milletlerin edebiyatına bakmak, incelemek ve onların neler yaptığını görmek isteriz ve ona göre de millî edebiyatımızın mükemmelleşmesine katkı sağlayabiliriz. Almanya'daki ilk karşılaştırmalı edebiyat dergisinin kurucusu olan Max Koch'un bir konuşmasında dile getirdiği sözler bizim düşüncemizi de destekler niteliktedir: "Başka edebiyatlara bakarak ulusal Alman edebiyatını anlamaya ve mükemmelleştirmeye yardımcı olabiliriz."

Karşılaştırmalı edebiyatı sorun hâline getiren sadece onun tanımı, işlevi değil; aynı zamanda karşılaştırma biçimleri ve yöntemleridir. Karşılaştırmalı edebiyat; yalnızca çalışmaların ortak özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yardım etmekle kalmaz, aynı zamanda edebiyat alanında bir milletin gelişmesiyle diğer milletin gelişmesi arasındaki farklılıkları da ortaya koyar. Karşılaştırmalı edebiyatın görevlerinden biri, Henry H. Remak'ın da belirttiği gibi, "Bir ulus içindeki dikkate değer farklı kültürlere veya farklı toplumlara özgü

iki ya da daha fazla kültürel yahut dilsel unsurlara sahip dönemlerin, ekollerin, akımların, türlerin, metinlerin ve bilinen yazarların bir bütünlük ortaya koyacak biçimde bir araya getirilmesi veya karşılaştırmalı incelenmesidir.”

1857 yılında Oxford Üniversitesindeki açılış konuşmasında Matthew Arnold: “Her yerde bir ilişki ve her yerde bir örnek bulunur. Tek başına hiçbir olay, hiçbir edebiyat başka olaylardan, başka edebiyatlardan kopuk olarak ele alındığında yeterince anlaşılabilir.” diyerek karşılaştırmalı bilimin mahiyetine vurgu yapmıştır. Batı’da 20. yy.ın ilk çeyreğinde -1960’lardan önce- sadece belirli Avrupa dilleri ve edebiyatlarıyla -genelde İngilizce, Almanca, Fransızca, nadiren İtalyanca ve İspanyolca ile- ilgilenilmesine rağmen bugün Çin edebiyatından İran edebiyatına kadar çok geniş bir alanda çalışılmaktadır. Ülkemizde ise karşılaştırmalı edebiyat ile ilgili ilk ciddi gelişme, 1996 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesinde Karşılaştırmalı Edebiyat adıyla bir bölümün açılmasıdır. Daha sonradan Osmangazi Üniversitesi ve Koç Üniversitesinde de bu isimle bölümler açılmıştır.

Ülkemizde karşılaştırmalı edebiyata verilen değerin -yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere- çok az olduğunu söylemek istersek hiç de yanılmış olmayız. Edebiyatın sanatla, tarihle, felsefeyle, psikolojiyle, sosyolojiyle olan münasebetinden de hareketle diğer toplumların başka toplumlar arasındaki fikir alışverişlerine veya örnek teşkil eden bazı çalışmaları, kendi toplumumuzdaki çalışmalar ile bağdaştırmak ve bir mukayesesini yapmak en büyük vazifelerimizden biridir.

Bu çalışmada, genel olarak, karşılaştırmalı edebiyatın ne olduğuna ve ne gibi problemler içerisinde bulunduğu değinmeye çalıştık. Ülkemizde karşılaştırmalı edebiyat alanındaki gelişmelerin de daha fazla olmasının önünde hiçbir engel olmadığını görüp ona göre bu bilime daha fazla yer vermek isabetli olacaktır.